

Vári Attila

Vicinális

Olvasna, de nem tud odafigyelni. Végigsiklik szeme a lapokon, s csak akkor eszmél rá, hogy nem figyelt a szövegre, amikor az oldal aljára érve lapoz.

Amikor hazatér a kifosztott lakásba, nem is a lekopasztott könyvespolc, a falról leszedett festmények porkörvonala vonzza tekintetét, hanem a szemetesen hagyott szobák, amelyeket, ha nem akart volna bizonyítványt eddigi önmagáról, kiséperhetett volna az asszony. Papírfecnik és elgurult gombok, szőrpamacsok, porcicák és forgalomból kivont pénzermék hevernek az ágy, a komód, a szőnyegek helyén, s örül, hogy nem maradt itthon. A válás kimondása után az ügyvéd-től üzent, hogy takarodjon a lakásból, szülei házából.

Nem akart az asszonnyal beszélni.

Amikor közel egy éve a történeti levéltárból kikérte anyagát, nem akarta hinni, hogy felesége beépített ember volt, hogy mindenről informálta a titkosrendőrséget, de olyan adatokat talált, amelyek minden kétséget kizártak.

Házasságuk két évtizede után, most igazán örült annak, ami eddig bántotta, hogy nem születhetett gyermekük.

Nem hangoskodott vele, nem is bántotta, bár az első pillanatokban meg tudta volna ölni, aztán a hallgatás hónapjai után, az utolsó tárgyalási napon úgy határozott, hogy kivéti éves szabadságát. El akart utazni, hogy ne legyen részese az asszony elköltözésének, s barátja felajánlotta horgásztanyáját.

Pisztrángos hegyipatakok bukfenceznek alá a hatalmas, simára csiszolt köveken. A völgyben elszórtan házak. A fenyőzsindely és kátránypapír tetőkön látni, hogy senki sem lakja őket. Mogyoróvessző-fonadék düledező kerítések, többnyire elvadult málnabokrok keretezik őket, mögöttük csalán és valamilyen hatalmas levelű havasi növény lepi a kerteket, udvarokat. A sövény mintha világokat választana el. A házak zöldszigetei körül minden kopár.

Messze az állomástól, a tarvágás szélén, az a frissen cserepezett ház a barátjáé, mögötte a hínárként szétterülő gyalogszeder között madárbers és kecskerágó csenevész bokrai.

Ha pisztrángozni akarna, nem is érdekelné ez a kietlen világ, de ő pihenni szeretne. Váloger előtti és utáni depresszió.

Könyveket hozott, találomra szedte le őket a polcra, a többi ott maradt, majd válogathat belőle az asszony.

– Viheti, amelyiket akarja – mondja az ügyvédnek, s vissza sem néz.

Az autóját lent hagyja, ott, ahol még erdők szegélyezik a hegyeket, nem akar a fanyűvő nagy sárga gépek szakadékmély nyomaiban evickélni. Nem ismeri a vidéket, fogalma sincs arról, hogy néhány perc után vége a fenyvesnek, s azt sem tudja, hogy mi az a szalagszerű vonal, ami a távolban, a kopár fennsík közepén kezdődik, aztán eltűnik a sziklák takarásában.

Valami füstöl.

Keskeny vágányú vasút.

A szerelvényt olyan apró gőzmozdony húzza, hogy a vezető óriásnak tűnik, ahogy derékig kihajolva lesi a fűrészporhalmok között megbúvó váltót. Két személykocsit kötöttek utána, nyitott peronú vagonok, vadnyugati filmekben ilyenre ugranak át lovaikról az üldözők.

Egy asszony áll a csikorogva hintázó zárlámpa mellett, s olyan hangosan jajveszékél, hogy a tolattyúk zaja, a kitóduló gőz sivítása, a kerekek csattogása sem nyomja el a hangját.

Az állomás üres.

Végállomás.

Innen indulnak hegynek fel az üres szerelvények a felföld fatelepei felé.

Négy sínpar, az állomás barakkja s a háztömb-szerűen sorjázó hatalmas farakások üressége azt az érzést keltheti, hogy járvány vagy vész pusztította ki innen az élőlényeket.

Salak és szénmaradék között sárga ökörfarkkórók teljes virágzatukban tényleg olyanok, ahogy nemrég hallotta a mozdonyvezetőtől itteni nevüket: királygyertyák.

Élni akaró fűcsomók zöldellnek egymástól távol, zsombékok a kietlenségben, s még néhány bogáncs magasodik a fűrészporral keveredő kavicsalmokon. Horgokkal teli toronygombjaikon lilán virulnak virágjaik.

Nincs látható jele az életnek, csak egy tehén próbál legelni, de ahogy lehajol a ritkás fűcsomókhoz, egy fekete korcs vakkantva zavarja, s aztán versenyt szaladnak a vonattal, elhagyják, s a mozdony előtt rohannak át a síneken.

Az asszony jajveszékél, szoknyája ráncai közül zsebkendőjét szed elő, s ahogy szemét törölné, kibomlik a kendő csomója, a talpfák közé gurul a rejtegetett maréknyi fémpénz.

Hazajövele óta kíséri ez a kép, mert titokzatos, s mert sohasem fogja megtudni, hogy kit siratott, kinek a nevét vonította a semmibe az asszony, s még ha tudná is az alanyát, az állítmányát biztosan nem. A férjét? Gyermekét siratta? És miért, miért?

„A tűzből kivette a parázsló végű vesszőt, és a lefogott kisgyermek ágyékához nyomta” – olvassa a mondatot.

Leteszi a könyvet, elkalandozik a szeme, maga elé képzelettel látványt, borzong, s régi félelmei ízének emlékét érzi szájában.

A regény, amit olvasna, magukra maradt gyermekek iszonyú kegyetlenkedéséről szól, s elemi erővel érzi azt, amit talán nem is akar megérteni a múltjából, mert nem elemezte régen volt események miéértjéért. Élt velük, mert felejtetni nem tudta őket, s emlékei érthetetlen képsorainak gyűjteményében mindegyre megtalálja a hasonlókat. Olyanokat, amelyek befejezetlen filmként forognak, s amelyeknek

sejtelmesen borzongató üzenetét akkor sem értette, amikor látta, s most sem, amikor évtizedek után felidézi.

Csak a tehenet és a kutyát látta egész idő alatt. És egy mókust. Egyszer varjú repülhetett a telep fölött, nem látta, csak a károgását hallotta, s éjszaka is csak egyetlen bagoly huhogásának visszhangja jelezte, hogy nem egészen halott a táj. Az a mokus közel jött hozzá, számocát, korán érő szedret ehetett, mert szája körül, mintha kirúszozta volna, vörös vonal árulkodott.

Éjszaka csak a kihűlő cserepek pengve zizzenő hangját hallotta, s a mesterge-rendában percegve rágott a szú.

Nem tudott napirendre térni a síró asszony látványa felett, és mert szándéko-san nem hozott italt magával, nehezen tudott elaludni, s így kitalált mindenféle történeteket arról, hogy miért jajveszékelt az asszony.

Barátja házának tornácán fekszik a nyugágyban. Lehallgatási jegyzőkönyvek, kézzel és géppel írt feljelentések között keresi a közelmúlt értelmét, s félálomban még hallja, hogy csattogva-csikorogva érkezik a rönkökkel rakott vonat, de nincs ereje felkelni. A mozdonyvezető majd az állomás épületében a polcra teszi a tejes-kannát, a fóliába csomagolt kenyeret.

Még félig ébren, de már az álom határán.

Kisvonat viszi őket, kilencéves, talán harmadikos vagy negyedikes. Gyermektáborba mennek. Mindenkin, még a felnőtteken is piros nyakkendő. Nem személyszállító kocsik, és még csak nem is marhavagonok, amibe bezsú-folják őket. Igazából csak tetejük van és ajtajuk. Körben hegesztett vasrácsok. A vagon elején és végén, a tető szintje fölött fémszék. Később tudja meg, hogy a börtönőrök ülései. A kocsik ajtajától csuklókkal, pántokkal, mint a mozdony csatlóskerekeinek összekötői, tengelyek vezetnek a kerekekhez. Ha kinyitják a teli-fém ajtót, a kerékhez tapad a fékpofo.

Ebből nem lehet menet közben kiugrani – mondja egy nagyfiú.

A hírhedt börtön mellett nyílt meg néhány éve az iskolástábor. Kátrányozott falú barakkokban van a szálláshely. Olyan iszonyatos, annyira ijesztő, hogy illet soha sem lát majd, még a koncentrációs táborokról készült filmek díszletei is emberibbek, mint a fehér porsivatag közepén álló koromfekete épületek. A hajdani őrszemélyzetet kisegítő katonák laktanyája. Szabályos négyszög alakú tér, egyik felén villaszerű ház, a hajdani parancsnoki épület. Ablakain vasrácsok. Nagy vöröskereszt a bejárata fölött. Orvosi szoba, fektető van az emeleten, a föld-szinten irodák, de itt lakik a táborvezető is.

A környéken nincs egyetlen bokor vagy fa, s a barakkerdő fölé magasodik kőfalaival a hajdani börtön, amelyet munkásmozgalmi múzeummá alakítottak, s ezért rendeztek be gyermektábort a kiszolgálóépületekbe. A kommunisták önfel-áldozó harcairól szólnak mindennapjaik.

Érkezés után négyszögbe állítják a gyermekeket, papundekli-vulkánfíber bőröndökön, faládákon ülnek. Névsorolvasás. Felnőtt csapatvezetők háta mögé sorakoztatják őket.

A táj olyan, mintha sok-sok hatalmas napszíttá vadászkalapot helyeztek volna a földre. Nem a haldokló moha, még csak nem is a kiégett mezők faközöldje miatt emlékszik ilyen képtelen képpel gyermekkorra színterére, de nem talál jobb

hasonlatot. Halmok, halmok után, s úgy olvadnak egymáshoz, mintha a katlanokat vályogházak szabálytalan ablaknyílásainak mintájára tapasztotta volna ki tenyerével valaki. A lejtők alján nincsenek völgyek, vízmosások, s a holdbéli táj magaslatairól, bármerre néz, mindenhol ezeket a seszínű gömbölyded formákat látja. Dudorok és mélyedések. Mosóteknő tetején úszó piszokszín buborékok. Néhol előbukkan a mézskő, a felszín olyan, mintha kerti sétány zúzalék kövével szórták volna fel.

Egy asszony rohan. Leszalad, aztán ismét fel és le, fel és le. Bokáig érő, bő fehér köntöse úgy lebeg, mintha ködből lenne, s egy férfi kergeti.

Nem látni házakat, állatokat, talán a messzeségben azok a mozgó pontok sirályok lehetnek, a szemhatáron egymásba olvad a tenger és az ég, de idáig sosem repülnek be a madarak. Vértelen kék vonallá szűkül a távolban a mennybolt, s a felhőtlen ragyogás sem kék. Deres, mintha a táj hullámainak színét tükrözné.

Hová rohan, és miért üldözi? A férfi kezében villan valami, amikor utoléri az egyik tetőn a nőt, de azonnal el is tűnnek a szeme elől.

Megszökött a táborból. Azt sem tudja, hogy merre menjen, de bárhol jobb, mint ott, ahol nemcsak a tárgyak, de a vakfegyelem, a kisebbeket kínozó nagyok is a hajdani börtön hangulatát idézik, s mindennap kitüntetésekkel teleaggatott emberek jönnek. A börtönről, a mozgalomban véghezvitt hőstetteikről mesélnek. Mindig ugyanazt mondják, mintha lecke lenne, amit most felmondanak.

A táborparancsnok félkarú szikár ember. Rangjelzés nélküli egyenruháján fénylik a szíj, s kezében lovaglóstor, azzal vezényel saját magának, amikor kaffogó hangján, szakadozott mondatokban közli parancsait. Gyermekek számára megközelíthetetlen, s az ifjúsági vezetők is vigyázállásban beszélnek vele.

Kilencéves, és egyfolytában retteg. Semmit sem ért a nyelvből, s esténként, villanyoltás után a többiek megkínózzák. Csillagot rúgatnak vele. Lábujjai közé papírcsíkokat tesznek, aztán meggyújtják.

Nem akar enni, fáj a hasa, de nem hajlandó ráülni a latrinára. Egyetlen hosszú deszka van tuskókra szegezve, s a domboldalból kibukkanó búvópatak vizét vezették be a deszka alatti cementezett árokba. Húszan-harmincan szorongnak reggelenként az ülőkén. A mosdó is ugyanilyen barbár hely. Hosszú bádogvályú, egyfolytában csorog az egyenletes távolságokra fúrt lyukakból a patakából rozsdás esőcsatornán odavezetett víz.

Az érkezéskor osztagokba sorozzák a gyermekeket, s a parancsnok szigorúan felügyeli, hogy nehogy egynél több magyar kerüljön ugyanabba a barakkba.

Csak egyetlen nő van az egész táborban, az orvosi rendelő ápolónője, aki semmit sem visel a fehér köpeny alatt, s aki az érkezéskor hajukat vizsgálja, körmeiket, fülüket nézi, de másnap is sorba állítják őket, újabb vizsgálatra.

Egy ifjúsági vezető, instruktor elvtársnak szólítják a többiek, ezt még ő is érti, tovarás instructor, mérlegeli őket, de a szakmunka az ápolónőé. Egy sámlin ül. Félig gombolt köpenyéből kilóg a melle, s combja is fedetlen, belátni a lába közé. Meztelenre vetkőzteti őket, heréjüket vizsgálja, a fitymát húzogatja, mellette egy mosdótálban hiper-mangános oldat, bele-belemártja kezét, úgy vigyorog mindenik fiúra, mintha megajándékozná őket. A mosdótál mellett hosszú, vékony pálca, az egyik nagyfiú vesszője megmerevedik, s amikor felrántja rajta a fitymát

a nővér, arcába lövell az ondó. A pálcával veri, de úgy, hogy közben ujjai között szorongatja a makkjáról felhúzott bőrt. Combját, ágyékát, heréit üti, amíg az ifjúsági vezető ki nem szabadítja az áldozatot.

Az a pálca sokáig nem hagyja nyugodni. Már felnőtt férfi, amikor arra gondol, hogy milyen sokszor ismétlődhetett az a jelenet, ha már eleve felkészült az ápolónó a vizsgálatához.

Reggel hatkor ünnepélyes zászlófelvonás. Dobosok, kürtösök kísérik a főépületben őrzött zászlót, s lassítva vonják fel a rúdra. Négyszögben állnak, a himnuszt énekelik, s ugyanez zajlik le minden este a levonáskor is. Öt állítanak a rúd emelvényére, óránként cserélik őket, s amikor a második napon ő kerül sorra, valamit magyaráznak, de nem érti a román mondatokat. Bólogat, s vigyázzál-lásban várná a váltást, de a konyhára beosztott fiúk levonják a zászlót, s hagyják, hogy tovább őrizze a semmit.

Este kirángatják a sorból, a félkarú őrjögve üvölt valamit, aztán kiszólít ostorával egy gyermeket a négyszögből, s talán parancsot ad, mert a másik pofozni kezdi. Semmit sem ért. Majd évek múltán magyarázzák el, hogy az őrségbe állított újoncok éberségét szokták így ellenőriztetni a seregben. Fegyverét lopják, vagy a csapatzászlót attól, aki elalszik.

Aznap nincs igazi villanyoltás. Elalszanak, aztán újra fölgyulladnak a barakkokban a meztelen égők, trombita harsan, s ismét felsorakoztatják őket. Elöl az alacsonyok, aztán hátrafelé egyre magasodik a sor. Terepszínű katonai teherautóról vetítenek. Sztálint látják, szájából nem veszi ki a pipát, körötte tábornokok, s I. V. Sztálin valamit mutat a térképen. Tankok dübörögnek, repülők bombáznak, fehér kezeslábasban katonák siklanak sítalpaikon, hátukon hosszú-csővű puska. Valamelyik vezető kezdi el, aztán átragad mindenkire az ütemes tapssal kísért skandalás: Sztálin, Sztálin.

Harmadik nap. Krumplit hámoz, a többiek káposztát gyalulnak, hagymát pucolnak, s egymás nyakába teszik a káposztából kikerülő hatalmas hernyókat, aztán a szakács biztatására bedobják őket a fővő levessel teli fazékba. Akkor határozza el, hogy megszökik.

Éjszaka nem alszik. Még éppen csak hajnalodik, amikor kimászik a barakkokat övező szögesdrót kerítés résén, s elindul arra, amerre a tengert sejtí. A többiektől begyűjtötték a ládákat, bőröndjeiket, de anya hátizsákba csomagolt, s mert az érkezéskor nem volt mellette csomag, talán észre sem vették hátán a zsákot. Nem nehéz. Szinte szalad, azt szeretné, hogy a zászlófelvonás előtt olyan messzire érjen, ahol már nem érhetik utol.

Még nem tudja, hogy ez a szökés egész életén keresztül elkíséri, hogy bátyját ezért nem veszik fel a középiskolába, hogy apját, a műszertechnikust segédmunkássá fokozzák vissza néhány hónapra, s csak egy jóindulatú szomszéd, a gyámhivatal osztályvezetője menti meg a javítóintézetből.

A történelmi levéltárból magával hozott iratmásokban éppen az 1968-as évnél tart. Rengeteg bejegyzés. Feljelentés.

„Kijelentette, hogy Dubcek csak a kezdet, hogy nem állhat meg toldott-foldott reformoknál a kommunista tömb. Előbb-utóbb olyan fegyveres felkelés lesz, mint amilyen ötvenhatban Magyarországon volt. Ha ez nem történik meg, a

Szovjetuniótól való félelmében Ceaușescu olyan személyi diktatúrát vezethet be, amelyikhez képest Mao, Sztálin, Hitler kismiska volt.” – Olvassa az asszony feljelentését, s emlékszik, hogy mindketten egyetemisták voltak, még nem házasodhattak össze, de azért néha együtt aludtak albérleti szobájában, s akkor mondta, és csak neki, hogy mit gondol a prágai tavaszról.

Más anyagokban elemzi is. A besúgóból kitör a pszichológus.

Ismét a vonat kattog agyában. Akkor még nem törődött azzal, amit látott, de most úgy érzi, hogy azok a rabszállító kocsik, a börtönszigorral szervezett tábor, a megaláztatások előre megfontolt idomító kísérletei voltak a rendszernek.

Alig indul el, s az egyik halom tetejéről meglátja a tengert, azt a tengert, amelyiknek a másik oldalán Sztálin elvtárs az ártyeki pionírtáborban jól öltözött, jókedvű gyermekekkel találkozik, s az ebédlő asztalán narancs, dinnyeszeletek, szőlőfürtök között válogathatnak a jóllakott szovjet pionírok.

Már közel a tenger, dinnyeföldön találja magát, de nincs bicskája, anya nem engedte, hogy nadrágjához láncolja nagyapa ajándékát, s kínjában, mert szomjas és éhes, fogkefeje nyelével addig döfköd egy dinnyét, amíg szeletekre nem tudja hasítani.

Jobbra is a tenger, balra is a tenger, s a földnyelv végén egy vastorony. Katonák jönnek-mennek körülötte, de nem láthatják. Egy rothadó szalmakazal tövében húzza meg magát. Elalszik.

Gyűlnek a képsorok, felsorakoznak egy belső tárlaton, mintha folytatása lenne egyik a másiknak, összetapadnak, kiegészítik egymást. Távoli világok adnak találkát egymásnak ebben a képtelen képi folyamatban. A helyszínek állóképei egymásba olvadnak, az agya, mint a laterna magica, tájakat vetít: gyermekfélelmeivel és idegen sorsokkal terhes vidékeket.

A dinnyeföldről nem lehet lejutni a tengerhez. Meredek homokkő falak tetején kúszik, maga előtt gurít egy dinnyét, hátha megszomjazik, s aztán a lejtős partszakasz alján meglátja a homokra húzott halászbárkát.

Le akarja húzni a homokpadról, de meg sem tudja mozdítani, s az erőlködéstől, a soknapi éhezéstől kábultan becsúszik a leeresztett vitorla alá.

Arra ébred, hogy csíkos kaftános, turbános emberek állják körül. Nem dühösek, mind valami küszködésért emlegetnek, amiről évek múltán tudja meg, hogy az a román kikötő, Konstanca eredeti neve.

Határőrök, rendőrök viszik egy ablak nélküli autóban, s csak napokkal később engedik el, amikor végre utánajön az apja.

Az iratcsomót forgatja. Arra gondol, hogy nem kellett volna kikérnie személyi anyagát, s a fénymásolatok feketés szélei közül kikandikál egy szövegszerkesztővel készült, számítógépen írott anyag. Felesége tanulmányának részlete.

Vázlatok a „Lélek és sors” című tanulmányához.

Ezoterikus könyveiről híres amerikai szerző művét elemzi az oldalakon. Bosszankodva lapoz, mert a sors és lélek összefüggéseit úgy keveri, hogy érezni, mit és honnan ollózott bölceletéhez. Konkrét emberi sorsok, hírességek életrajzának részleteit lengeti lélekelemző hátszélben. A szanszkrit Bhagavad Gitát, a hindu vallás szent költeményét idézi, Freuddal, Fromm-mal keverve, teletűzdelve Jung-idézetekkel.

Leteszi felesége itt felejtett vázlatát.

Ez sem ér semmit – gondolja.

– A lélek nem örök, halandó, mint az ember – gondolja, s mielőtt újra kézbe venné a regényt, Verne Kétévi vakációjának modern változatát, eszébe jut az, amit odafenn, a letarolt vidéken gondolt.

Számon lehet kérni, hogy ki volt besúgó, hogy miért, s hogy mennyiért tette, de azokat a szenvedéseket, amiket a rendszer önmagában jelentett, a fenyegetettséget, a beszűkített világot, a megcsúfolt gyermekkort kiken kérhetné számon?

Híradóképek villannak föl előtte. A rácsos börtönvagonokat restauráltató és Nyugatra szállító vállalkozó vidámparkjáról készített felvételek. Egy román munkás egyheti béréért, ágyhoz bilincselve, magáncellában lehet aludni, s szélgépek és esőztető berendezések között, vagy hősugárzókkal megfejelt kánikulában rostokolni a rácsos vagonokban.

– Történelmi igazságtétel. Ők is kipróbálhatják, hogy milyen lehetett az ember-roncsok vicinálisa.